

Міністерство освіти і науки України
Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г.Короленка
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра психології

СПЕЦПРАКТИКУМ З ПСИХОЛОГІЇ

Методичні рекомендації до семінарських та лабораторних занять, самостійної та індивідуальної роботи студентів природничого факультету (стаціонар, другий курс)

Полтава – 2007

УДК

Спецпрактикум з психології: Методичні рекомендації до семінарських та лабораторних занять, самостійної та індивідуальної роботи студентів природничого факультету стаціонарної форми навчання / Укладач Т.А.Яновська. За ред. В.Ф.Моргун. - Полтава, 2007. – с.

Пропоновані методичні рекомендації включають зміст семінарських та лабораторних занять, самостійної та індивідуальної роботи студентів з курсу «Зоопсихологія та порівняльна психологія». Кожна тема складається з мети і плану практичного заняття, самостійної та індивідуальної роботи, методичних вказівок, питань до самоконтролю та літератури. Наведено норми оцінювання самостійної та індивідуальної роботи студентів.

Укладач: Т.А.Яновська, старший викладач

Рецензенти:

Моргун В. Ф., кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка;
Пасічніченко А.В., кандидат психологічних наук, доцент кафедри

Рекомендовано до друку ученою радою Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка (протокол № ____ від _____ 2007 р.)

ЗМІСТ

Пояснювальна записка

1. Розподіл годин самостійної та індивідуальної роботи за темами курсу
2. Тематика самостійної та індивідуальної роботи
 - Модуль I. Зоопсихологія та порівняльна психологія як наука та еволюційний розвиток психіки
 - Тема 1. Методи зоопсихологічних досліджень
 - Тема 2. Проблема виникнення свідомості
 - МОДУЛЬ II. Основні форми поведінки тварин
 - Тема 1. Природа та закономірності функціонування угруповань
 - Тема 2. Проблема інстинктивної поведінки
 - Тема 3. Психологічні механізми навчіння у тварин
 - Тема 4. Взаємозв'язок навчіння та інстинкту
 - МОДУЛЬ III. Мисленнева діяльність тварин та розумовий розвиток людини
 - Тема 1. Елементарне мислення людиноподібних та нижчих мавп
 - Тема 2. Інсайт – навчіння
3. Індивідуальні навчально-дослідні завдання
4. Тематика семінарських та лабораторних занять
5. Критерії та шкала оцінювання знань
6. Навчальна та наукова література до курсу

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Самостійна та індивідуальна роботи є вищими формами навчальної діяльності студентів з спецкурсу «Зоопсихологія та порівняльна психологія». Самостійна та індивідуальна робота – це цілеспрямована, внутрішньо мотивована студентом у сукупності виконуваних дій і коригована ним у процесі і результаті діяльність. Її виконання вимагає достатньо високого рівня самосвідомості, рефлексивності, самодисципліни, особистої відповідальності студента. Самостійна робота сприяє самовдосконаленню і самопізнанню студента.

На самостійну та індивідуальну роботу студентів з спецкурсу «Зоопсихологія та порівняльна психологія» на стаціонарній формі навчання відводиться 20,5 годин. До її змісту включено питання, що стосуються вивчення методів зоопсихологічних досліджень, проблем виникнення свідомості, природи та закономірностей функціонування угруповань, проблеми інстинктивної поведінки, психологічних механізмів навчіння у тварин, взаємозв'язку навчіння та інстинкту, елементарного мислення людиноподібних та нижчих мавп, інсайту – навчіння.

Метою самостійної та індивідуальної роботи студентів з спецкурсу «Зоопсихологія та порівняльна психологія» є визначення відмінностей психіки людини і тварини та порівняння особливостей їх психічної діяльності та поглиблення, розширення і удосконалення знань, умінь та навичок.

Етапи самостійної та індивідуальної роботи студентів з спецкурсу «Зоопсихологія та порівняльна психологія»:

I. Усвідомлення мети самостійної та індивідуальної роботи. Студент повинен не тільки розуміти запропоновані викладачем цілі, але й формувати їх самому, утримувати до реалізації, не дозволяючи витіснити іншими.

II. Опрацювання літератури за питаннями плану роботи. Студент повинен уміти моделювати власну діяльність, тобто виділяти умови, важливі для реалізації цілі; відшукати у своєму досвіді уявлення про предмет потреби, а в оточуючій дійсності – об'єкт, який відповідає цьому предмету. Саморегуляція студента передбачає уміння

програмувати самостійну діяльність (вибір стосовно умов засобів для її здійснення, визначення послідовності окремих дій).

III. Самоконтроль і самооцінка знань, умінь і навичок. Важливим проявом предметної саморегуляції студента є уміння контролювати й оцінювати кінцеві і проміжні результати своїх дій. При цьому важливо, щоб суб'єктивні критерії оцінки власних результатів не дуже відрізнялися від прийнятих, об'єктивних. Істотним для саморегуляції є уміння студента корегувати свої дії, тобто уявляти, як можна змінити ці дії, щоб результат відповідав вимогам.

1. РОЗПОДІЛ ГОДИН САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗА ТЕМАМИ КУРСУ

№ п/п	Назва модуля	Назва теми	Кількість годин
I.	Зоопсихологія та порівняльна психологія як наука та еволюційний розвиток психіки	1. Методи зоопсихологічних досліджень	2
		2. Проблема виникнення свідомості	2
II.	Основні форми поведінки тварин	1. Природа та закономірності функціонування угруповань	2,5
		2. Проблема інстинктивної поведінки	2
		3. Психологічні механізми навчіння у тварин	3
		4. Взаємозв'язок навчіння та інстинкту	3
III.	Мисленнева діяльність тварин та розумовий розвиток людини	1. Елементарне мислення людиноподібних та нижчих мавп	3
		2. Інсайт – навчіння	3
	Всього:		20,5

2. ТЕМАТИКА САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

Модуль I. Зоопсихологія та порівняльна психологія як наука та еволюційний розвиток психіки

Тема 1. Методи зоопсихологічних досліджень (2 год.)

Мета самостійної роботи: формування знань студентів про методи дослідження особливостей психіки і поведінки тварин у зоопсихології та порівняльній психології.

План

1. Особливості вивчення психіки та поведінки тварин методами порівняльної психології.

Методичні вказівки

Студенти звертають увагу на проблеми, досліджувані Гессом та Фрішем (вивчення здатності бджіл до розрізнення кольорів); характеризують метод «лабіринту», що дозволяє вивчати питання, пов'язані безпосередньо із здатністю тварин до навчіння та питання

просторової орієнтації; диференційоване дресирування спрямоване на виявлення здатності піддослідної тварини до розрізнення одночасно чи послідовно пропонуваніх об'єктів та їх ознак, метод «проблемної клітки» - цим методом досліджуються складні форми навчання і моторні елементи інтелектуальної поведінки тварин.

Питання для самоконтролю

1. Дати характеристику методам вивчення психіки тварин і людини.
2. Розкрийте сутність методу «лабіринту».
3. Розкрити специфіку застосування методу «обхідного шляху».
4. Дати характеристику методу «проблемної клітки».
5. Що практично дають експерименти з вивчення психіки тварин та з вивчення психіки людини ?

Література

1. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии.- М.: Издательство МГУ, 1976. - 287 с.
2. Зорина З.А., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных: Учебное пособие / З.А.Зорина, И.И.Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2003 (С. 7-10, 19-32, 32-44, 51-59).
3. Правоторов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебное пособие. – Новосибирск: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – С. 23-43.

Тема 2. Проблема виникнення свідомості (2 год.)

Мета самостійної роботи: формування знань студентів про особливості психічного відображення та їх структуру, про стадії розвитку психіки та відмінності психіки тварини від психіки людини.

План

1. Проблема походження свідомості.

Методичні вказівки

1. Студенти звертають увагу на вивчення проблеми виникнення свідомості Ж.-О. Ламетрі, який підкреслював подібність побудови мозку людини і ссавців.
2. Студенти аналізують еволюційне учіння Ч.Дарвіна, що однобічно підкреслював подібність і споріднення всіх психічних явищ, починаючи від нижчих організмів аж до людини.
3. Студенти характеризують учіння В.О.Вагнера, який вказував на те, що порівнювати психічні функції тварин треба не з психікою людини, а з психікою форм, які безпосередньо передують даній групі тварин і наступних за нею.

Питання до самоконтролю

1. У чому полягають відмінні ознаки інтелектуальних дій людини на відміну від інтелектуальних дій тварин ?
2. Розкажіть про основну передумову розвитку свідомості людини.
3. Схарактеризуйте найважливіші особливості психічної діяльності людини.
4. Дайте характеристику елементам свідомості тварин.
5. Назвіть загальне та відмінне у психічній діяльності тварин та людей і дайте їм характеристику.

Література

1. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии.- М.: Издательство МГУ, 1976.- 287 с.
2. Ладыгина-Котс Н.Н. Развитие психики в процессе эволюции организмов.-М.: Советская наука, 1958.- 328 с.
3. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – С. 21-49.
4. Леонтьев А.Н. Возникновение сознания человека. - Там само. - С. 119-123.
5. Зорина З.А., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных: Учебное пособие / З.А.Зорина, И.И.Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2003. – С. 19-32, 59-63.

6. Правоторов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебное пособие. – Новосибирск: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – С. 23-43.

МОДУЛЬ II. Основні форми поведінки тварин

Тема 1. Природа та закономірності функціонування угруповань (2,5 год.)

Мета самостійної роботи: формування знань студентів про основні форми поведінки тварин, про особливості організації спільнот та їх критерії.

План

1. Репродуктивна поведінка тварин (1 год.).
2. Піклування про потомство (1,5 год.).

Методичні вказівки

1. Студенти обґрунтовують особливості репродуктивної поведінки, аналізують стадії повного циклу розмноження тварин.
2. Студенти характеризують особливості ритуалізації поведінкових реакцій тварин, що є надзвичайно важливими для продовження їх роду; звертають увагу на два механізми статевої вибірковості: дистанційно-пізнавальний та імунний.
3. Студенти визначають, як тварини пізнають своє потомство і як малюки пізнають своїх батьків.

Питання до самоконтролю

1. Назвіть дослідників, які вивчали домінуючу поведінку тварин.
2. У чому проявляється дослідницька поведінка тварин.?
3. Як піклуються тварини про потомство ?

Література

1. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии.- М.: Издательство МГУ, 1976.- 287 с.
2. Тих Н.А. Законы взаимодействия вида и индивида / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – С. 49-57.
3. Вагнер В.А. Психология размножения и эволюция. - Там само. - С. 156-203.
4. Зорина З.А., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных: Учебное пособие / З.А.Зорина, И.И.Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2003. – С. 144-229, 281-301.
5. Правоторов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебное пособие. – Новосибирск: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – С. 144-230, 10-14.
6. Тинберген Н. Поведение животных.- М.: Мир, 1978.- 192 с.

Тема 2. Проблема інстинктивної поведінки (2 год.)

Мета самостійної роботи: формування знань студентів про особливості інстинктивної поведінки тварин.

План

1. Вроджена і набута поведінка (0,5 год.).
2. Зовнішні та внутрішні чинники інстинктивної поведінки (1 год.).
3. Пластичність інстинктивної поведінки (0,5 год.).

Методичні вказівки

1. Студенти обґрунтовують, яку ж поведінку слід вважати вродженою (інстинктивною), а яку – набутою як наслідок індивідуального досвіду та навчання ?
2. Студенти аналізують внутрішні та зовнішні чинники інстинктивної поведінки; характеризують схему саморегуляції функціональної системи за П.К.Анохіним.
3. Студенти характеризують фази інстинктивної поведінки: пошукову і кінцеву – і звертають увагу, що саме до пошукової поведінки належить все, що пов'язане з пластичністю інстинкту, із змінами інстинктивної поведінки.

Питання до самоконтролю

1. У чому полягають відмінності навички від інстинкту ?

2. З'ясувати поняття «вроджений пусковий механізм».
3. Назвати зовнішні та внутрішні чинники інстинктивної поведінки.

Література

1. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии.- М.: Издательство МГУ, 1976.- 287 с.
2. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – С. 137-156.
3. Зорина З.И. Индивидуально-приспособительная деятельность животных. - Там само. - С. 338-354.
4. Зорина З.И., Полетаева И.И. Элементарное мышление животных. - Там само. - С. 91-119.
5. Зорина З.А., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных: Учебное пособие / З.А.Зорина, И.И.Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2003. – С. 80-143.
6. Правоторов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебное пособие. – Новосибирск: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – С. 64-144.
7. Тинберген Н. Поведение животных.- М.: Мир, 1978.- 192 с.
8. Леонтьев А.А. Возникновение и первоначальное развитие языка.- М.: Издательство АН СССР, 1963.- 139 с.

Тема 3. Психологічні механізми навчіння у тварин (3 год.)

Мета самостійної роботи: формування знань студентів про навчіння та його роль в розвитку психіки.

План

1. Загальна характеристика основних типів навчіння.

Методичні вказівки

1. Студенти звертають увагу на аналізування поняття «навчіння». Визначають, що навчіння поділяється на два типи: облігатне та факультативне.
2. Студенти визначають важливе значення в процесі навчіння позитивного та негативного підкріплення.
3. Студенти обґрунтовують приклад навчіння, що пов'язаний з підкріпленням – це умовний рефлекс: класичний (Павловський) умовний рефлекс та оперантний (Скіннерівський) умовний рефлекс.

Питання до самоконтролю

1. У чому полягають відмінності навички від інстинкту ?
2. З'ясувати поняття «вроджений пусковий механізм».
3. Назвати зовнішні та внутрішні чинники інстинктивної поведінки.
4. Дати загальну характеристику процесу навчіння.
5. У чому полягає роль наслідування у становленні психіки ?

Література

1. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии.- М.: Издательство МГУ, 1976.- 287 с.
2. Меннинг О. Поведение животных.- М.: Мир, 1982.- 360 с.
3. Зорина З.А., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных: Учебное пособие / З.А.Зорина, И.И.Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2003. – С. 7-10, 19-32, 34-40, 59-63.
4. Правоторов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебное пособие. – Новосибирск: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – С. 23-43, 268-273.
5. Лоренц К.З. Кольцо царя Соломона.- М.: Знание, 1980.- 208 с.
6. Шовен Р. Поведение животных.- М.: Мир, 1972. - 487 с.

Тема 4. Взаємозв'язок навчіння та інстинкту (3 год.)

Мета самостійної роботи: формування знань студентів про форми навчіння, не пов'язані з підкріпленням.

План

1. Форми навчання, не пов'язані з підкріпленням.

Методичні вказівки

1. Студенти обґрунтовують таку форму навчання, як латентне навчання, що являє собою широко розповсюджену в природі форму орієнтації у просторі і явно виражену в дослідницькій поведінці тварин.
2. Студенти аналізують такий феномен у житті тварин, як умовно-рефлекторне уникання їжі.
3. Студенти звертають увагу на імітаційне навчання, тобто навчання шляхом наслідування якогось зразка, що добре відоме у тварин з розвинутими соціальними формами життя.

Питання до самоконтролю

1. Яке біологічне значення має факультативне навчання ?
2. Назвіть умову запам'ятовування реакцій наслідування за матір'ю.
3. Розкрийте вплив сенсорно збагаченого середовища на розвиток психіки тварин.
4. Обґрунтуйте значення облігатного навчання.
5. Як робота мозку залежить від властивостей зовнішнього середовища ?

Література

1. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии.- М.: Издательство МГУ, 1976.- 287 с.
2. Сергеев Б.Ф. Ступени эволюции интеллекта.- Л.: Наука, 1986.- 192 с.
3. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – С. 137-156.
4. Зорина З.А., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных: Учебное пособие / З.А.Зорина, И.И.Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2003. – С. 80-143.
5. Правоторов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебное пособие. – Новосибирск: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – С. 64-144.
6. Тинберген Н. Поведение животных.- М.: Мир, 1978.- 192 с.
7. Леонтьев А.А. Возникновение и первоначальное развитие языка.- М.: Издательство АН СССР, 1963.- 139 с.

МОДУЛЬ III. Мисленнєва діяльність тварин та розумовий розвиток людини

Тема 1. Елементарне мислення людиноподібних та нижчих мавп (3 год.)

Мета самостійної роботи: формування знань студентів про мислення людини та розумову діяльність тварин.

План

1. Мислення та інтелект у житті тварини.

Методичні вказівки

Студенти, перш ніж переходити до опису проявів мислення тварин, згадують, як визначають мислення людини (О.К.Тихомиров, А.В.Брушлінський, С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонтьєв). Студенти обґрунтовують, за А.Р.Лурієм, ознаки, характерні для виявлення у тварин зародків мислення.

Питання для самоконтролю

1. Хто з вчених одним з перших визнав наявність у тварин елементарної розумової діяльності ?
2. Яку тварину обрала об'єктом дослідження Н.М.Ладигіна-Котс, вивчаючи знарядійну та конструкторську діяльність ?
3. Схарактеризувати форми індивідуально-приспосовницької діяльності.
4. Дайте визначення поняттю «мислення тварин».

Література

1. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии.- М.: Издательство МГУ, 1976.- 287 с.
2. Сергеев Б.Ф. Ступени эволюции интеллекта.- Л.: Наука, 1986.- 192 с.

3. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – С. 137-156.
4. Зорина З.А., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных: Учебное пособие / З.А.Зорина, И.И.Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2003. – С. 106-222, 264-293.
5. Правоторов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебное пособие. – Новосибирск: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – С. 230-280.
6. Тинберген Н. Поведение животных.- М.: Мир, 1978.- 192 с.
7. Леонтьев А.А. Возникновение и первоначальное развитие языка.- М.: Издательство АН СССР, 1963.- 139 с.

Тема 2. Інсайт – навчання (3 год.)

Мета самостійної роботи: формування знань студентів про розуміння зв'язків між стимулами і подіями (інсайт).

План

1. Визначення поняття мислення тварин (1 год.).
2. Експерименти з вивчення мислення тварин (2 год.).

Методичні вказівки

Студенти аналізують, що до структури процесу мислення включено як здатність до негайного вирішення тих чи інших елементарних логічних задач, так і до узагальнення. На думку В.Келера, в основі інсайту лежить тенденція оцінювати всю ситуацію в цілому і завдяки цьому приймати адекватне рішення, а не тільки автоматично реагувати окремими реакціями на окремі стимули.

Студенти обґрунтовують наступні здатності тварин: здатність до негайного виконання нових завдань; здатність до узагальнення, абстрагування і формування довербальних понять; здатність передбачати результати власних дій.

Студенти характеризують конкретні експерименти, в яких можна виявляти різні форми довербального мислення тварин, досліджувати їхню природу, щоб з'ясувати, якою мірою вони представлені у тварин різних систематичних груп.

Питання для самоконтролю

1. Схарактеризувати форми індивідуально-приспосовницької діяльності.
2. Дайте визначення поняттю «мислення тварин».
3. Яким чином вивчали здібності тварин до узагальнення та абстрагування ?
4. Наведіть приклади здібностей тварин до символізації.
5. У чому полягає методика вивчення здібностей тварин до узагальнення та абстрагування ?

Вся опрацьована інформація буде врахована при перевірці конспектів лекцій: 1 тема – методи зоопсихологічних досліджень; 2 тема – проблема виникнення свідомості; 3 тема – природа та закономірності функціонування угруповань; 4 тема – проблема інстинктивної поведінки; 5 тема – психологічні механізми навчання у тварин; 6 тема – взаємозв'язок навчання та інстинкту; 7 тема – елементарне мислення людиноподібних та нижчих мавп; 8 тема – інсайт – навчання.

н/п	Рейтингове оцінювання самостійної роботи у конспектуванні лекцій	Бали
1.	Конспект лекцій	0 - 2 бала

Виконання самостійної роботи студентами в ході конспектування першоджерел

н/п	Першоджерела для самостійного конспектування (Сравнительная психология и зоопсихология / Сост. и общая редакция Г.В.Калягиной. – СПб:Питер, 2004. – 256 с.	Кількість годин
I.	Змістовий модуль I	2
1.	Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – С.21-49.	1
2.	Тих Н.А. Развитие чувствительности. – С.57-78.	1
II.	Змістовий модуль II	2
1.	Тих Н.А. Законы взаимодействия вида и индивида. – С.49-57.	1
2.	Прайор К. Не рычите на собаку! О дрессировке животных и людей. – С.354-412.	1
III.	Змістовий модуль III	2
1.	Зорина З.И., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных. – С. 91 – 118.	1
2.	Зорина З.И. Индивидуально-приспособительная деятельность животных. – С.338 – 354.	1

Вимоги до конспектування першоджерел

Для конспектування першоджерел потрібен окремий зошит. Необхідно законспектувати 6 статей із хрестоматії (Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – 256с. Конспект статей приймається лише у рукописному вигляді. Конспектуючи статтю, студент повинен поділити листи у зошиті на дві частини. У першій частині конспектується (**А НЕ ПЕРЕПИСУЄТЬСЯ**) стаття, в другій частині, до кожного абзацу, занотовуються думки, висновки, зауваження (аналіз прочитаної статті). Конспектування іншої статті починати з нової сторінки. Передбачається захист конспекту статті.

н/п	Рейтингове оцінювання самостійної роботи студентів	Бали
1.	Перевірка першоджерел	0 – 2

3. ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

(виконання письмового завдання за обраною темою)

1. Обґрунтуйте становлення зоопсихології та порівняльної психології як науки.
2. Схарактеризуйте основні етапи еволюції нервової системи у філогенезі.
3. Проаналізуйте характеристику подразливості тварин.
4. Проаналізуйте характеристику чутливості: визначення поняття, умови визначення чутливості та її функції, сенсорне сприйняття, створення цілісного перцептивного образу.
5. Поясніть нервову модель стимулу.
6. Проаналізуйте орієнтовний рефлекс: умови та механізми його виникнення, основні групи компонентів орієнтованого рефлексу.
7. Обґрунтуйте поняття інстинкту, його умови та функції. Поясніть поняття безумовного рефлексу.
8. Проаналізуйте характеристику інстинктивних актів та механізми адаптивності та ефективності інстинктивної поведінки тварин.
9. Поясніть форми інстинктивної поведінки: пошук їжі, поведінка в тваринному співтоваристві, тваринні ранги.

10. Поясніть форми інстинктивної поведінки: міграція, будівництва тваринами місця проживання.
11. Поясніть форми інстинктивної поведінки: агресія, конфлікти, спілкування тварин.
12. Поясніть форми інстинктивної поведінки: шлюбна поведінка, сімейна поведінка.
13. Обґрунтуйте формування навичок у тварин: їх роль у життєдіяльності, функції навичок. Умовний рефлекс.
14. Проаналізуйте форми навчання у тварин: сенсорно – моторне тренування, привикання.
15. Проаналізуйте форми навчання у тварин: вправи при формуванні навичок. Зміст навичок.
16. Поясніть характеристику дресирування та його відмінність від інших видів формування навичок.
17. Обґрунтуйте роль підкріплення у формуванні навичок. Угасання навичок.
18. Проаналізуйте наслідування у тварин та маніпулювання – їх роль у формуванні поведінки молодих тварин.
19. Поясніть характеристику імпринтингу: його роль, функції та механізми виникнення.
20. Обґрунтуйте інтелектуальну поведінку тварин: загальна характеристика, умови виникнення, функції інтелекту тварин.
21. Поясніть механізми переносу при рішенні складних завдань у тварин.
22. Проаналізуйте характеристику орудійних дій тварин: функції, роль, результат орудійних дій.
23. Проаналізуйте характеристику двофазних завдань, які вирішують тварини.
24. Обґрунтуйте характеристику та механізми інсайту.
25. Проаналізуйте принципи відмінності інтелекту тварин і людини.
26. Розкрийте поняття найпростіших регуляторів поведінки тварин.
27. Схарактеризуйте проблему набутого та вродженого у поведінці тварин і людей.
28. Проаналізуйте внутрішні і зовнішні причини поведінки тварин та людей.
29. Розкрийте поняття інстинкту як природного регулятора поведінки.
30. Схарактеризуйте елементи порівняльної психології та дайте їх порівняльний аналіз.
31. Проаналізуйте здатність тварин до символізації.
32. Схарактеризуйте вивчення елементів свідомості у тварин.
33. Розкрийте поняття індивідуально-приспосовувальної діяльності тварин: асоціативне навчання, неасоціативне навчання, когнітивні процеси.
34. Обґрунтуйте явище екстраполяції у поведінці тварин як вияв їхньої фантазії.

Вимоги до виконання письмового завдання

Структура роботи:

- перша сторінка – титульна сторінка (не нумерується), де зазначено тему, кафедру, факультет, групу та прізвище виконавця;
- друга сторінка – простий план (зразок поданий).

Зміст	
Вступ.....	3
1. Назва.....	5
2. Назва.....
.....
Висновки
Список використаних джерел.....
Додатки.....

- Вступ (1-2 сторінки), в якому пояснюється важливість та актуальність обраної теми, формулюється мета, завдання.

- Основний виклад матеріалу (2-3 розділи).
- Висновки мають відповідати поставленій меті та містити рекомендації.
- Додатки (якщо є).
- Список використаних джерел.

Обов'язково в тексті мають бути посилання на використані джерела у квадратних дужках. При підготовці роботи обов'язково використовувати монографії, збірники наукових праць, статті з періодичних видань, інформацію з мережі Інтернет. Обсяг роботи - 15-20 рукописних сторінок.

ІНДЗ подається викладачу, який читає лекційний курс з даної дисципліни та приймає залік, не пізніше ніж за 2 тижні до заліку. Оцінка за ІНДЗ виставляється на заключному занятті з курсу. Можливий усний захист завдання (до 5 хв.). За ІНДЗ кожен студент може отримати від 0 до 14 балів.

4. Тематика семінарських занять

МОДУЛЬ № 1. Зоопсихологія та порівняльна психологія як наука та еволюційний розвиток психіки

Семінарське заняття №1: Предмет, завдання та методи розвитку зоопсихології та порівняльної психології (4 години)

Мета: за допомогою наукової літератури та самостійної роботи з нею надати допомогу студентам у оволодінні основними питаннями даної теми.

Теоретичні питання для обговорення

1. Визначення зоопсихології та порівняльної психології як науки. Основні напрямки науки про поведінку тварин.
2. Основні етапи розвитку зоопсихології та порівняльної психології як науки (донауковий період накопичення знань та науковий період зоопсихології та порівняльної психології).
3. Об'єктивні методи вивчення поведінки і психіки тварин.
4. Основні положення та задачі науки етології.
5. Вроджене та набуте у психології тварин.

Основні поняття: зоопсихологія та порівняльна психологія, онтогенез, психіка, еволюція, свідомість, активність тварин, теорія психічного відображення.

Основні вміння: дати визначення зоопсихології та порівняльній психології як науці, вміти визначати завдання зоопсихології та порівняльної психології, вміння характеризувати основні етапи розвитку зоопсихології та порівняльної психології та методи зоопсихологічних досліджень.

Методичні вказівки

Психіка тварин. Психічні якості та поведінка тварин. Психіка як вища форма відображення. Психіка як функція тваринного організму. Зовнішня та внутрішня активність. Пристосувальна роль психіки. Психічна діяльність. Об'єкт та предмет зоопсихології та порівняльної психології. Проблема зародження і розвитку психіки. Здатність психіки. Чуттєвість. Взаємодія організму із зовнішнім середовищем. Відмінності між людиною та твариною. Взаємовідношення біологічних і соціальних факторів (А.М.Леонтьєв, В.О.Вагнер). Особливості поведінки людини і тварини (Л.С.Виготський). Зародження зоопсихології та порівняльної психології як науки. Праці Ж.Л.Леклерк-Бюффона, Ж.Б.Ламарка, Ф.Кюв'є, Ч.Дарвіна. Зв'язок науки з етологією,

фізіологією, нейрофізіологією, фізіологією вищої нервової діяльності, дитячою психологією, педагогічною психологією, антропологією, медичною практикою. Зоопсихологічні дослідження та особливості їх проведення.

Контрольні запитання

1. Які вітчизняні вчені зробили найвизначніший внесок у розвиток зоопсихології і порівняльної психології та порівняльної психології та зоопсихології як науки, в чому полягали концептуальні засади їхніх вчень?
2. Дайте визначення наступним поняттям: психіка, поведінка, психічна діяльність тварин.
3. Розкрийте питання про вивчення психічної активності тварин у вітчизняній психології.
4. Звідки бере свій початок еволюція психіки?
5. Дайте визначення порівняльної психології та зоопсихології. Що є об'єктом та предметом вітчизняної порівняльної психології та зоопсихології?
6. Схарактеризуйте перші спроби експериментального дослідження порівняльної психології та зоопсихології як науки.

Література

1. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии.- М.: Издательство МГУ, 1976. - 287 с.
2. Меннинг О. Поведение животных.- М.: Мир, 1982.- 360 с.
3. Зорина З.А., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных: Учебное пособие / З.А.Зорина, И.И.Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2003 (С. 7-10, 19-32, 32-44, 51-59).
4. Правоторов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебное пособие. – Новосибирск: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – С. 23-43.
5. Лоренц К.З. Кольцо царя Соломона.- М.: Знание, 1980.- 208 с.
6. Шовен Р. Поведение животных.- М.: Мир, 1972. - 487 с.

Семінарське заняття № 2: Еволюція психіки тварин (4 години)

Мета: за допомогою наукової літератури та самостійної роботи з нею надати допомогу студентам у оволодінні основними питаннями даної теми.

Теоретичні питання для обговорення

1. Психіка у філогенезі.
2. Нижчий та вищий рівень розвитку елементарної сенсорної психіки.
3. Нижчий та вищий рівень розвитку перцептивної психіки.
4. Сутність свідомості та різниця психіки людини і тварини.
5. Основні гіпотези про еволюцію психіки.

Основні поняття: онтогенез, антропогенез, еволюція, відображення, нервова система, периферична і центральна нервова система, подразливість, подразники, чутливість, сигнальна функція подразників, перцептивна стадія розвитку психіки.

Основні вміння: вміння виявляти взаємозв'язок між розвитком нервової системи, особливостями середовища життєдіяльності і основними етапами еволюції психіки; вміння дати стисло характеристику основних форм поведінки тварин; вміння показати співвідношення основних етапів філогенезу, антропогенезу та онтогенезу.

Методичні вказівки

Психіка. Подразнення. Зовнішні подразнення. Форми подразнення: наближення та відштовхування. Психічне відображення. Особливості психічного відображення та їх структура. Праці А.М.Леонтьєва, К.Е.Фабрі. Розвиненість органів руху. Стадії розвитку

психіки: елементарна сенсорна психіка, перцептивна психіка, свідомість. Рівні: нижчий, вищий, найвищий, специфічно людський. Реакція організму на біологічно нейтральні властивості середовища. Реакція на умови, в яких перебуває предмет. Поява і ускладнення операцій. Дії, що не мають прямого біологічного смислу. Функції психіки: відчуття, сприймання, інтелект, свідомість. Рефлекси умовні і безумовні. Інстинкт. Імпринтинг. Навички. Відмінність психіки людини від психіки тварин. Умови виникнення свідомості. Трудова діяльність. Праця та її особливості. Структура свідомості (за А.В.Петровським).

Контрольні запитання

1. Дайте змістовну характеристику основним етапам еволюції нервової системи.
2. З'ясуйте загальні фактори еволюції нервової системи.
3. Охарактеризуйте співвідношення основних етапів філогенезу, антропогенезу та онтогенезу.
4. Дайте визначення поняттям: філогенез, онтогенез, антропогенез.
5. Схарактеризувати основні етапи розвитку психіки у тваринному світі.
6. Дайте характеристику основним стадіям розвитку психіки тварин.

Література

1. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии.- М.: Издательство МГУ, 1976.- 287 с.
2. Ладыгина-Котс Н.Н. Развитие психики в процессе эволюции организмов.- М.: Советская наука, 1958.- 328 с.
3. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – С. 21-49.
4. Тих Н.А. Развитие чувствительности. – Там само. - С. 57-78.
5. Леонтьев А.Н. Возникновение сознания человека. - Там само. - С. 119-123.
6. Зорина З.А., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных: Учебное пособие / З.А.Зорина, И.И.Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2003. – С. 19-32, 59-63.
7. Правоторов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебное пособие. – Новосибирск: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – С. 23-43.
8. Дьюсбери Д. Поведение животных.- М.: Мир, 1981. - 478 с.
9. Хайнд Р. Поведение животных.- М.: Мир, 1975. - 855 с.

Література для конспектування до модуля № 1

1. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / Сравнительная психология и зоопсихология / Сост. и общая редакция Г.В.Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – С.21-49.
2. Тих Н.А. Развитие чувствительности психики / Сравнительная психология и зоопсихология / Сост. и общая редакция Г.В.Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – С.57-78.

Види та форми модульного контролю

н/п	Рейтингове оцінювання Модуля 1	Бали
1.	Конспект лекцій	0 - 2 бала
2.	Перевірка першоджерел	0 – 2 бала
3.	Активна робота у семінарі	0 – 2 бала
4.	Активна робота на практичному занятті (розв'язування задач)	0 – 1 бал
5.	Тестова контрольна робота (модуль 1)	0 – 8 балів
6.	Тестування (семінар)	0 – 1 бал
7.	Самостійна робота на семінарі (розв'язування задач)	0 – 3 бала

МОДУЛЬ II. Основні форми поведінки тварин

Семінарське заняття № 3: Форми особистісної поведінки (4 години)

Мета: за допомогою наукової літератури та самостійної роботи з нею надати допомогу студентам у оволодінні основними питаннями даної теми.

Теоретичні питання для обговорення

1. Класифікації основних форм поведінки тварин. Репродуктивна поведінка.
2. Взаємодія тварин у спільнотах як фактор еволюції.
3. Типологія спільнот.
4. Семіотичні середовища.

Основні поняття: інстинкт, безумовний рефлекс, автономність інстинктів, мала індивідуальна мінливість інстинкту, доцільність інстинкту, природній відбір, інстинктивні акти, “пускові механізми”, нейросенсорні системи, аналізатори, ключові подразники, активація.

Основні вміння: вміння дати характеристику інстинктивних актів, з яких складається інстинктивна поведінка та специфічним ключовим подразникам; вміння визначати інстинкт та механізми його формування; вміння розпізнавати безумовний рефлекс та показати його роль у формуванні інстинкту.

Методичні вказівки

Форми індивідуальної поведінки тварин: локомоція, їжа та дихання, терморегуляція, пошук сховищ, уникання хижаків, сон, підтримка чистоти тіла, гра, використання знаряддя, біологічні ритми. Циркадні ритми. Репродуктивна поведінка. Сезонність циклу розмноження. Початок репродуктивної активності та фактори, які на нього впливають. Етапи шлюбної поведінки тварин. Три стадії взаємодії матері і дитинча: стадія наближення матері, стадія взаємного наближення, стадія наближення дитинча. Організовані спільноти тварин. Критерії організованих спільнот. Комунікація. Когезія. Постійність складу. Домінування і територіальність. Лідерство. Індивідуальна ділянка. Індивідуальна дистанція. Дистанція втечі. Компоненти комунікації: відправник, отримувач, канал зв'язку, шум, контекст, сигнал, код. Форми передачі інформації у тварин. Агоністична поведінка. Агресія. Види агресії у тварин. Імітація. Кооперація. Конкуренція. Види групової поведінки тварин.

Контрольні запитання

1. Обґрунтуйте формування єдиного поведінкового акту.
2. Схарактеризуйте поняття наслідування у тварин.
3. У чому полягає роль маніпулювання у формуванні навичок у тварин?

Література

1. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии.- М.: Издательство МГУ, 1976.- 287 с.
2. Сергеев Б.Ф. Ступени эволюции интеллекта.- Л.: Наука, 1986.- 192 с.
3. Тих Н.А. Законы взаимодействия вида и индивида / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – С. 49-57.
4. Тих Н.А. К вопросу об эволюции потребностей. - Там само. - С. 123-137.
5. Вагнер В.А. Психология размножения и эволюция. – Там само. – С. 156-203.
6. Лоренц К. Агрессия. – Там само. – С. 203-321.
7. Прайпор К. Не рычите на собаку! О дрессировке животных и людей. - Там само. - С. 354-412.

8. Зорина З.А., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных: Учебное пособие / З.А.Зорина, И.И.Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2003. – С. 144-229, 281-301.
9. Правоторов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебное пособие. – Новосибирск: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – С. 144-230, 10-14.
10. Тинберген Н. Поведение животных.- М.: Мир, 1978.- 192 с.
11. Леонтьев А.А. Возникновение и первоначальное развитие языка.- М.: Издательство АН СССР, 1963.- 139 с.

Семінарське заняття № 4: Загальна характеристика психічної діяльності тварин (4 години)

Мета: за допомогою наукової літератури та самостійної роботи з нею надати допомогу студентам у оволодінні основними питаннями даної теми.

Теоретичні питання для обговорення

1. Проблема інстинкту і наочності:
 - А) Ранні уявлення про психічну діяльність тварин.
 - Б) Проблема інстинкту і наочності у світі еволюційного вчення.
 - В) Сучасне розуміння проблеми інстинкту і наочності.
2. Особливості інстинктивної поведінки тварин.
3. Наочність. Формування навичок.

Основні поняття: інстинкт, безумовний рефлекс, автономність інстинктів, мала індивідуальна мінливість інстинкту, доцільність інстинкту, природний відбір, інстинктивні акти, “пускові механізми”, нейросенсорні системи, аналізатори, ключові подразники, активація.

Основні вміння: вміння дати характеристику інстинктивних актів, з яких складається інстинктивна поведінка та специфічним ключовим подразникам; вміння визначати інстинкт та механізми його формування; вміння розпізнавати безумовний рефлекс та показати його роль у формуванні інстинкту.

Методичні вказівки

Внутрішні і зовнішні фактори інстинктивної поведінки. Інстинкт. Інстинктивна поведінка. Індивідуальний розвиток (онтогенез). Наочність. Проблема інстинкту і наочності. Мотивація поведінки: зовнішня та внутрішня. Ритмічні процеси ЦНС. Автономні коливальні процеси. Циркадний ритм. Синхроність. Аналізатори сприймання. Зовнішні ключові подразники. Основні властивості нервової системи: сила основних нервових процесів, рівноваженість та рухливість цих процесів. Фази інстинктивної дії. Пошукова чи підготовча фаза. Кінцева фаза. Біологічне значення інстинктивної дії. Пластичність фази. Орієнтовно-дослідницька діяльність тварин. Ригідність фази. Модифікація інстинктивної поведінки. Стереотипність рухів.

Процес наочності. Інстинктивна поведінка. Індивідуальний досвід. Динамічні процеси в ЦНС. Вибірковий характер поведінки тварини. Синтез діяльності тварини. Вроджена видова програма поведінки в ЦНС. Внутрішні та зовнішні подразнення. Видовий та індивідуальний досвід. Реєстрація параметрів виконуваних дій. Перевірка результатів виконуваних дій. Особливості меж до наочності у тварин. Лабільність поведінки. Індивідуальне пристосування тварини до екстремальної ситуації. Широта діапазонів до наочності. Показники висоти психічного рівня тварини. Пластична поведінка. Навичка. Вроджена чи нова рухова координація. Успішність виконуваних рухів та їх

підкріплення позитивним результатом. Тренування. „Оперантне обумовлення”. „Класичне обумовлення”. Дресирування. Імітація. Імітаційне навчання: облігатне та факультативне.

Психічна діяльність тварин. Елементи інстинкту і навчання. Думки давніх мислителів: Епікур, Лукрецій, Платон, Аристотель. Природний відбір. Потяги. Спрямованість тварин на самозбереження та продовження роду. Залежність активності тварин від зовнішніх факторів. Безсвідома діяльність тварин. Вроджена та набута поведінка. Роль зовнішніх та внутрішніх факторів психічної активності тварин. Взаємовідношення вроджених і набутих дій тварин. Жан Батист Ламарк про еволюцію живої природи. Уявлення про спрямовану дію психічного фактора. Зв'язок психіки з нервовою системою. Природні реакції організму на впливи середовища. Пристосувальний характер інстинктивних дій. Індивідуально-мінлива поведінка. К.Ф.Рулє. Роль спадковості та накопичення досвіду у змінах інстинктів. Роль і взаємодія факторів середовища і фізіологічних процесів. Ч.Дарвін. Пластичність інстинктивної поведінки. Праця В.О.Вагнера „Біологічні основи порівняльної психології”.

Контрольні запитання

1. З'ясуйте механізми формування інстинкту.
2. Дайте ґрунтовну характеристику інстинктивної поведінки тварин.
3. Обґрунтуйте поняття внутрішніх та зовнішніх факторів інстинктивної поведінки.
4. Які основні компоненти структури інстинктивної поведінки тварин?
5. Дайте визначення поняттям: інстинкт, інстинктивна поведінка, рефлекс.
6. У чому полягає зміст безумовного рефлексу та яка його роль у формуванні інстинкту?
7. Обґрунтуйте формування єдиного поведінкового акту.
8. Схарактеризуйте поняття наслідування у тварин.
9. У чому полягає роль маніпулювання у формуванні навичок у тварин?
10. Розкрийте загальну змістовну характеристику процесу навчання.
11. Покажіть взаємовідношення процесів навчання і спілкування у тварин.
12. Розкрийте значення процесу імітації у формуванні навичок.

Література

1. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии.- М.: Издательство МГУ, 1976.- 287 с.
2. Сергеев Б.Ф. Ступени эволюции интеллекта.- Л.: Наука, 1986.- 192 с.
3. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – С. 137-156.
4. Зорина З.И. Индивидуально-приспособительная деятельность животных. - Там само. - С. 338-354.
5. Зорина З.И., Полетаева И.И. Элементарное мышление животных. - Там само. - С. 91-119.
6. Зорина З.А., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных: Учебное пособие / З.А.Зорина, И.И.Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2003. – С. 80-143.
7. Правоторов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебное пособие. – Новосибирск: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – С. 64-144.
8. Тинберген Н. Поведение животных.- М.: Мир, 1978.- 192 с.
9. Леонтьев А.А. Возникновение и первоначальное развитие языка.- М.: Издательство АН СССР, 1963.- 139 с.

Семінарське заняття № 5: Становлення зоопсихології та порівняльної психології як науки (2 години)

Мета заняття: на основі практичного втручання у навчальний процес допомогти студентам опанувати основними поняттями даної теми та оволодіти і удосконалити основні вміння.

Теоретичні питання для обговорення

1. Становлення зоопсихології та порівняльної психології як науки: історія розвитку, предмет та завдання зоопсихології та порівняльної психології, методи вивчення поведінки і психіки тварин.
2. Основні етапи еволюції психіки тварин.
3. Агресія, форми її прояву, причини та можливі наслідки.

Методичні вказівки

Психіка тварин. Психічні якості та поведінка тварин. Психіка як вища форма відображення. Психіка як функція тваринного організму. Зовнішня та внутрішня активність. Пристосувальна роль психіки. Психічна діяльність. Об'єкт та предмет зоопсихології та порівняльної психології. Проблема зародження і розвитку психіки. Здатність психіки. Чуттєвість. Взаємодія організму із зовнішнім середовищем. Відмінності між людиною та твариною. Взаємовідношення біологічних і соціальних факторів (А.М.Леонт'єв, В.О.Вагнер). Особливості поведінки людини і тварини (Л.С.Виготський). Зародження зоопсихології та порівняльної психології як науки. Праці Ж.Л.Леклерк-Бюффона, Ж.Б.Ламарка, Ф.Кюв'є, Ч.Дарвіна. Зв'язок науки з етологією, фізіологією, нейрофізіологією, фізіологією вищої нервової діяльності, дитячою психологією, педагогічною психологією, антропологією, медичною практикою. Зоопсихологічні дослідження та особливості їх проведення.

Психіка. Подразнення. Зовнішні подразнення. Форми подразнення: наближення та відштовхування. Психічне відображення. Особливості психічного відображення та їх структура. Праці А.М.Леонт'єва, К.Е.Фабрі. Розвиненість органів руху. Стадії розвитку психіки: елементарна сенсорна психіка, перцептивна психіка, свідомість. Рівні: нижчий, вищий, найвищий, специфічно людський. Реакція організму на біологічно нейтральні властивості середовища. Реакція на умови, в яких перебуває предмет. Поява і ускладнення операцій. Дії, що не мають прямого біологічного смислу. Функції психіки: відчуття, сприймання, інтелект, свідомість. Рефлекси умовні і безумовні. Інстинкт. Імпринтинг. Навички. Відмінність психіки людини від психіки тварин. Умови виникнення свідомості. Трудова діяльність. Праця та її особливості. Структура свідомості (за А.В.Петровським).

Форми індивідуальної поведінки тварин: локомоція, їжа та дихання, терморегуляція, пошук сховищ, уникання хижаків, сон, підтримка чистоти тіла, гра, використання знаряддя, біологічні ритми. Циркадні ритми. Репродуктивна поведінка. Сезонність циклу розмноження. Початок репродуктивної активності та фактори, які на нього впливають. Етапи шлюбної поведінки тварин. Три стадії взаємодії матері і дитинча: стадія наближення матері, стадія взаємного наближення, стадія наближення дитинча. Організовані спільноти тварин. Критерії організованих спільнот. Комунікація. Когезія. Постійність складу. Домінування і територіальність. Лідерство. Індивідуальна ділянка. Індивідуальна дистанція. Дистанція втечі. Компоненти комунікації: відправник, отримувач, канал зв'язку, шум, контекст, сигнал, код. Форми передачі інформації у тварин. Агоністична поведінка. Агресія. Види агресії у тварин. Імітація. Кооперація. Конкуренція. Види групової поведінки тварин.

Контрольні запитання

1. Які вітчизняні вчені зробили найвизначніший внесок у розвиток зоопсихології і порівняльної психології та порівняльної психології та зоопсихології як науки, в чому полягали концептуальні засади їхніх вчень?
2. Дайте визначення наступним поняттям: психіка, поведінка, психічна діяльність тварин.
3. Розкрийте питання про вивчення психічної активності тварин у вітчизняній психології.
4. Звідки бере свій початок еволюція психіки?

5. Дайте визначення порівняльної психології та зоопсихології. Що є об'єктом та предметом вітчизняної порівняльної психології та зоопсихології?
6. Схарактеризуйте перші спроби експериментального дослідження порівняльної психології та зоопсихології як науки.
7. Дайте змістовну характеристику основним етапам еволюції нервової системи.
8. З'ясуйте загальні фактори еволюції нервової системи.
9. Охарактеризуйте співвідношення основних етапів філогенезу, антропогенезу та онтогенезу.
10. Дайте визначення поняттям: філогенез, онтогенез, антропогенез.
11. Схарактеризувати основні етапи розвитку психіки у тваринному світі.
12. Дайте характеристику основним стадіям розвитку психіки тварин.
13. Обґрунтуйте формування єдиного поведінкового акту.
14. Схарактеризуйте поняття наслідування у тварин.
15. У чому полягає роль маніпулювання у формуванні навичок у тварин?

Індивідуальні завдання до лабораторного заняття: теми наукових повідомлень

1. Ф.Кьюве про „розум” та інстинкт тварин.
2. Зоопсихологічні дослідження Н.М. Ладигіної - Котс.
3. Опис „інсайту” у дослідях В.Келера.
4. Зоопсихологічні дослідження К.Гесса і К.Фріша (1913-1914 р.р.).
5. Методи зоопсихологічних досліджень.

Література

1. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии.- М.: Издательство МГУ, 1976.- 287 с.
2. Меннинг О. Поведение животных.- М.: Мир, 1982.- 360 с.
3. Зорина З.А., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных: Учебное пособие / З.А.Зорина, И.И.Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2003. – С. 7-10, 19-32, 34-40, 59-63.
4. Правоторов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебное пособие. – Новосибирск: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – С. 23-43, 268-273.
5. Лоренц К.З. Кольцо царя Соломона.- М.: Знание, 1980.- 208 с.
6. Шовен Р. Поведение животных.- М.: Мир, 1972. - 487 с.

Семінарське заняття № 6: Індивідуальна пам'ять та навчіння (4 години)

Мета заняття: на основі практичного втручання у навчальний процес допомогти студентам опанувати основними поняттями даної теми та оволодіти і удосконалити основні вміння.

Теоретичні питання для обговорення

1. Пам'ять та навчіння як функції головного мозку.
2. Форми навчіння, що не пов'язані з підкріпленням.
3. Залежність мозку від властивостей зовнішнього середовища.

Методичні вказівки

Процес навчіння. Інстинктивна поведінка. Індивідуальний досвід. Динамічні процеси в ЦНС. Вибірковий характер поведінки тварини. Синтез діяльності тварини. Вроджена видова програма поведінки в ЦНС. Внутрішні та зовнішні подразнення. Видовий та індивідуальний досвід. Реєстрація параметрів виконуваних дій. Перевірка результатів виконуваних дій. Особливості меж до навчіння у тварин. Лабільність поведінки. Індивідуальне пристосування тварини до екстремальної ситуації. Широта

діапазонів до научіння. Показники висоти психічного рівня тварини. Пластична поведінка. Навичка. Вроджена чи нова рухова координація. Успішність виконуваних рухів та їх підкріплення позитивним результатом. Тренування. „Оперантне обумовлення”. „Класичне обумовлення”. Дресування. Імітація. Імітаційне научіння: облігатне та факультативне.

Психічна діяльність тварин. Елементи інстинкту і научіння. Думки давніх мислителів: Епікур, Лукрецій, Платон, Аристотель. Природній відбір. Потяги. Спрямованість тварин на самозбереження та продовження роду. Залежність активності тварин від зовнішніх факторів. Безсвідома діяльність тварин. Вроджена та набута поведінка. Роль зовнішніх та внутрішніх факторів психічної активності тварин. Взаємовідношення вроджених і набутих дій тварин. Жан Батист Ламарк про еволюцію живої природи. Уявлення про спрямовану дію психічного фактора. Зв'язок психіки з нервовою системою. Природні реакції організму на впливи середовища. Пристосувальний характер інстинктивних дій. Індивідуально-мінлива поведінка. К.Ф.Рульє. Роль спадковості та накопичення досвіду у змінах інстинктів. Роль і взаємодія факторів середовища і фізіологічних процесів. Ч.Дарвін. Пластичність інстинктивної поведінки. Праця В.О.Вагнера „Біологічні основи порівняльної психології”.

Контрольні запитання

1. З'ясуйте механізми формування інстинкту.
2. Дайте ґрунтовну характеристику інстинктивної поведінки тварин.
3. Обґрунтуйте поняття внутрішніх та зовнішніх факторів інстинктивної поведінки.
4. Які основні компоненти структури інстинктивної поведінки тварин?
5. Дайте визначення поняттям: інстинкт, інстинктивна поведінка, рефлекс.
6. У чому полягає зміст безумовного рефлексу та яка його роль у формуванні інстинкту?
7. Обґрунтуйте формування єдиного поведінкового акту.
8. Схарактеризуйте поняття наслідування у тварин.
9. У чому полягає роль маніпулювання у формуванні навичок у тварин?
10. Розкрийте загальну змістовну характеристику процесу научіння.
11. Покажіть взаємовідношення процесів научіння і спілкування у тварин.
12. Розкрийте значення процесу імітації у формуванні навичок.

Індивідуальні завдання до лабораторного заняття: теми наукових повідомлень

1. Спілкування і “мова” тварин.
2. Характеристика імпринтінгу: його роль, функції та механізми виникнення.
3. Інстинкти та індивідуально набуті форми поведінки.
4. Інстинкт та механізми його формування.
5. Інстинктивна поведінка і спілкування тварин.

Література

1. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии.- М.: Издательство МГУ, 1976.- 287 с.
2. Сергеев Б.Ф. Ступени эволюции интеллекта.- Л.: Наука, 1986.- 192 с.
3. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – С. 137-156.
4. Зорина З.А., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных: Учебное пособие / З.А.Зорина, И.И.Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2003. – С. 80-143.
5. Правоторов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебное пособие. – Новосибирск: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – С. 64-144.
6. Тинберген Н. Поведение животных.- М.: Мир, 1978.- 192 с.
7. Леонтьев А.А. Возникновение и первоначальное развитие языка.- М.: Издательство АН СССР, 1963.- 139 с.

Література для конспектування до модуля № 2

1. Тих Н.А. Законы взаимодействия вида и индивида / Сравнительная психология и зоопсихология / Сост. и общая редакция Г.В.Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – С.49-57.

2. Прайор К. Не рычите на собаку! О дрессировке животных и людей / Сравнительная психология и зоопсихология / Сост. и общая редакция Г.В.Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – С.354-412.

Види та форми модульного контролю

н/п	Рейтингове оцінювання Модуля 2	Бали
1.	Конспект лекцій	0 – 2 бала
2.	Перевірка першоджерел	0 – 2 бала
3.	Тестування (семінарське заняття)	0 – 1 бал
4.	Активна робота у семінарі (розв'язування задач)	0 – 1 бал
5.	Активна робота на практичному занятті (повідомлення)	0 – 1 бал
6.	Тестування (модуль 2)	0 – 8 балів
7.	Самостійна робота на семінарі (розв'язування задач)	0 – 3 бала

МОДУЛЬ III. Мисленнєва діяльність тварин та розумовий розвиток людини

Семінарське заняття № 7: Генетичні дослідження елементарної розумової діяльності та інших когнітивних здібностей тварин (4 години)

Мета заняття: на основі практичного втручання у навчальний процес допомогти студентам опанувати основними поняттями даної теми та оволодіти і удосконалити основні вміння.

Теоретичні питання для обговорення

1. Індивідуальні відмінності у прояві когнітивних здібностей тварин.
2. Роль генотипу у формуванні здібностей до розумової діяльності.
3. Методи і об'єкти генетики поведінки.
4. Генетичні дослідження здібності до наочності.
5. Психогенетика людини і генетика поведінки тварин.

Методичні вказівки

Інтелектуальна поведінка тварин. Індивідуальне накопичення досвіду. Наочність. Ефект пристосування. Маніпулювання. Узагальнення знань про предметні компоненти навколишнього середовища. Узагальнений руховий сенсорний досвід. Сприймання та узагальнення. Здатність до широкого переносу навичок у нові ситуації. Елементи інтелекту тварин. Двохфазова інтелектуальна діяльність тварин. Н.М.Ладигіна-Котс: дві різні форми мислення. Біологічна обмеженість інтелектуальної поведінки тварин. Екстраполяційний рефлекс. Практичний ситуаційний інтелект вищих тварин. Метод спроб і помилок. Інсайт.

Адаптація тварин до конкретних умов середовища. Види індивідуально-пристосувальної поведінки. Навчання і пластичність. Сенситизація. Звикання. Неасоціативне навчання. Асоціативне навчання. Когнітивні процеси. Інсайт-навчання.

Класичний та інструментальний умовний рефлекс. Формування навичок. Оперантна поведінка. Реактивна поведінка. Режим підкріплення. Постійний чи змінний інтервал. Фіксоване чи змінне співвідношення.

Контрольні запитання

1. Схарактеризуйте передумови й елементи інтелектуальної поведінки тварин.
2. Дайте змістовну характеристику процесу мислення у тварин та розкрийте його основні закономірності.
3. У чому полягає критерій інтелектуальної поведінки тварин?
4. Розкрийте характеристику поняття «форми мислення».
5. У чому полягає біологічна обмеженість інтелекту тварин?

Індивідуальні завдання до лабораторного заняття: теми наукових повідомлень

1. Трудова діяльність – передумова та результат розвитку суспільних відносин.
2. Характеристика та механізми інсайту.
3. Характеристика дресирування та його відмінність від інших видів формування навичок.

Література

1. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии.- М.: Издательство МГУ, 1976.- 287 с.
2. Сергеев Б.Ф. Ступени эволюции интеллекта.- Л.: Наука, 1986.- 192 с.
3. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – С. 137-156.
4. Зорина З.А., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных: Учебное пособие / З.А.Зорина, И.И.Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2003. – С. 106-222, 264-293.
5. Правоторов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебное пособие. – Новосибирск: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – С. 230-280.
6. Тинберген Н. Поведение животных.- М.: Мир, 1978.- 192 с.
7. Леонтьев А.А. Возникновение и первоначальное развитие языка.- М.: Издательство АН СССР, 1963.- 139 с.

Семінарське заняття № 8: Вивчення здібності тварин до узагальнення і абстрагування (2 години)

Мета заняття: на основі практичного втручання у навчальний процес допомогти студентам опанувати основними поняттями даної теми та оволодіти і удосконалити основні вміння.

Теоретичні питання для обговорення

1. Методичні основи експериментів з вивчення операцій узагальнення і абстрагування.
2. Оцінка рівня узагальнення і абстрагування в тестах на перенесення.
3. Рівні узагальнення і абстрагування, якими можуть оволодіти тварини.
4. Ознаки, якими можуть оволодіти тварини для узагальнення.

Методичні вказівки

Інтелектуальна поведінка тварин. Індивідуальне накопичення досвіду. Научіння. Ефект пристосування. Маніпулювання. Узагальнення знань про предметні компоненти навколишнього середовища. Узагальнений руховий сенсорний досвід. Сприймання та узагальнення. Здатність до широкого переносу навичок у нові ситуації. Елементи інтелекту тварин. Двохфазова інтелектуальна діяльність тварин. Н.М.Ладигіна-Котс: дві різні форми мислення. Біологічна обмеженість інтелектуальної поведінки тварин.

Екстраполяційний рефлекс. Практичний ситуаційний інтелект вищих тварин. Метод спроб і помилок. Інсайт.

Адаптація тварин до конкретних умов середовища. Види індивідуально-приспосовувальної поведінки. Навчання і пластичність. Сенситизація. Звикання. Неасоціативне навчання. Асоціативне навчання. Когнітивні процеси. Інсайт-навчання. Класичний та інструментальний умовний рефлекс. Формування навичок. Оперантна поведінка. Реактивна поведінка. Режим підкріплення. Постійний чи змінний інтервал. Фіксоване чи змінне співвідношення.

Контрольні запитання

1. Схарактеризуйте передумови й елементи інтелектуальної поведінки тварин.
2. Дайте змістовну характеристику процесу мислення у тварин та розкрийте його основні закономірності.
3. У чому полягає критерій інтелектуальної поведінки тварин?
4. Розкрийте характеристику поняття «форми мислення».
5. У чому полягає біологічна обмеженість інтелекту тварин?

Індивідуальні завдання до лабораторного заняття: теми наукових повідомлень

1. Виникнення психіки як результат еволюції матерії.
2. Вивчення психіки і форм поведінки тварин у психології та інших суміжних науках.
3. Основні етапи розвитку психіки у тваринному світі.
4. Розвиток форм поведінки у філогенезі.
5. Спільне та відмінне у психічній діяльності тварини і людини.

Література

1. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии.- М.: Издательство МГУ, 1976. - 287 с.
2. Сергеев Б.Ф. Ступени эволюции интеллекта.- Л.: Наука, 1986.- 192 с.
3. Тих Н.А. К вопросу об эволюции потребностей. - Там само. - С. 123-137.
4. Вагнер В.А. Психология размножения и эволюция. - Там само. - С. 156-203.
5. Лоренц К. Агрессия. - Там само. - С. 203-321.
6. Зорина З.А., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных: Учебное пособие / З.А.Зорина, И.И.Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2003. – С. 64-106, 161-192.
7. Правоторов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев. Учебное пособие. – Новосибирск: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – С. 302-389, 10-14.
8. Тинберген Н. Поведение животных.- М.: Мир, 1978.- 192 с.
9. Леонтьев А.А. Возникновение и первоначальное развитие языка.- М.: Издательство АН СССР, 1963.- 139 с.

Література для конспектування до модуля № 3

1. Зорина З.И., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных индивида // Сравнительная психология и зоопсихология / Сост. и общая редакция Г.В.Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – С. 91 – 118.
2. Зорина З.И. Индивидуально-приспособительная деятельность животных индивида // Сравнительная психология и зоопсихология / Сост. и общая редакция Г.В.Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – С.338 – 354.

Види та форми модульного контролю

н/п	Рейтингове оцінювання Модуля 2	Бали
1.	Конспект лекцій	0 -2 бала

2.	Перевірка першоджерел	0 – 2 бала
3.	Тестування (модуль 3)	0 – 8 балів
4.	Активна робота у семінарі	0 – 2 бали
5.	Активна робота на практичному занятті (повідомлення)	0 – 1 бал
6.	Тестування (практичне заняття)	0 – 1 бал
7.	Перевірка індивідуального навчально-дослідного завдання	0 – 12 балів
8.	Розв'язування задач на семінарі	0 – 1 бал
9.	Самостійна робота на семінарі (розв'язування задач)	0 – 3 бала

5. Критерії та шкала оцінювання знань

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

1. Відповіді на семінарських заняттях:

2 бали – „дуже добре” – студент активно працює на занятті, демонструє глибокі знання з теми, правильно відповідає на всі або майже на всі поставлені запитання, має конспекти лекції і першоджерел.

1,5 бали – „добре” - студент активно працює на занятті, достатньо вільно орієнтується в матеріалі теми, правильно відповідає на більшу кількість поставлених запитань, має конспекти лекції і першоджерел.

1 бал – „задовільно” – студент працює на занятті неактивно, слабо орієнтується в матеріалі теми, правильно відповідає приблизно на половину поставлених запитань, має конспекти лекції, але відсутні конспекти першоджерел.

0,5 бала – „достатньо” - студент працює на занятті неактивно, дуже слабо орієнтується в матеріалі теми, правильно відповідає на меншу кількість поставлених запитань, має лише один із зазначених вище документів.

2. Відповіді на практичних заняттях:

1 бал – „дуже добре” - студент активно працює на занятті, демонструє глибокі знання з теми, правильно відповідає на всі або майже на всі поставлені запитання.

0,75 бала - „добре” - студент активно працює на занятті, достатньо вільно орієнтується в матеріалі теми, правильно відповідає на більшу кількість поставлених запитань.

0,5 бала - „задовільно” – студент працює на занятті неактивно, слабо орієнтується в матеріалі теми, правильно відповідає приблизно на половину поставлених запитань.

0,25 бала - „достатньо” - студент працює на занятті неактивно, дуже слабо орієнтується в матеріалі теми, правильно відповідає на меншу кількість поставлених запитань.

3. Поточне тестування (0-1 бал).

4. Оцінювання самостійної роботи

(3 бала – правильно виконане самостійне завдання;

2 бала – незначні помилки у виконаному самостійному завданні;

1 бал – наявні помилки у виконаному самостійному завданні).

5. ІНДЗ: 14 балів:

Оформлення (1 бал). Вступ (2 бала).

Основний виклад матеріалу (6 балів). Якщо при написанні роботи використані лише підручники, цей компонент оцінюється у 1 бал.

Висновки (3 бали). Список використаних джерел (2 бали).

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ

Модуль I (поточне тестування)									Модуль II ІНДЗ	Сума	
Види робіт	Змісто- вий модуль I		Змістовий модуль II				Змісто- вий модуль III		Усього	14	100
	T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 6	T 7	T 8			
Ведення конспект у лекцій	2	2	2	2	2	2	2	2	16		
Активніс- ть на семінарі у	2	2	2	2					8		
Активніс- ть на практич- ному занятті			1	1	1	1	1	1	6		
Розв'язу- вання задач на семінарі	1	1	1	1					4		
Самостій- на робота на семінарі	3	3	3	3					12		
Тестуван- ня на семінарі	1	1	1	1					4		
Тестова контроль - на робота		8				8		8	24		
Першод- жерела	2		2	2		2	2	2	12		
Усього	11	19	1 2	1 2	5	1 3	3	11			
	30		42				14		86		

Загальні критерії оцінок

Кількість балів, набрана студентами із дисципліни, переводиться в традиційну оцінку за такою шкалою

Шкала оцінювання

Шкала закладу(бали)	Шкала ECST	Національна шкала (прописом)
90 - 100	<i>A – відмінне виконання роботи з незначною кількістю помилок</i>	зараховано
83 - 89	<i>B – дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками</i>	
75 -82	<i>C – добре – загалом правильна робота з кількома грубими помилками</i>	
68 – 74	<i>D –задовільно – посередньо, зі значною кількістю недоліків</i>	
60 – 67	<i>E – достатньо, виконання задовольняє мінімальні критерії оцінки</i>	
35 - 59	<i>FX – незадовільно – для одержання кредиту потрібне певне доопрацювання</i>	не зараховано
1 - 34	<i>F – незадовільно – необхідна серйозна подальша робота</i>	

6. НАВЧАЛЬНА ТА НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

1. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии.- М.: Издательство МГУ, 1976.- 287 с.
2. Меннинг О. Поведение животных.- М.: Мир, 1982.- 360 с.
3. Зорина З.А., Полетаева И.И. Зоопсихология. Элементарное мышление животных: Учебное пособие / З.А.Зорина, И.И.Полетаева. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 320с.
4. Правоторов Г.В. Зоопсихология для гуманитариев: Учебное пособие. – Новосибирск: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002. – 392с.
5. Лоренц К.З. Кольцо царя Соломона.- М.: Знание, 1980.- 208 с.
6. Шовен Р. Поведение животных.- М.: Мир, 1972. - 487 с.
7. Ладыгина-Котс Н.Н. Развитие психики в процессе эволюции организмов.- М.: Советская наука, 1958. - 328 с.
8. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – 256с.
9. Тих Н.А. Развитие чувствительности психики / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – 256с.
10. Леонтьев А.Н. Возникновение сознания человека психики / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – 256с.
11. Дьюсбери Д. Поведение животных.- М.: Мир, 1981.- 478 с.
12. Хайнд Р. Поведение животных.- М.: Мир, 1975.- 855 с.
13. Сергеев Б.Ф. Ступени эволюции интеллекта.- Л.: Наука, 1986.- 192 с.
14. Тих Н.А. Законы взаимодействия вида и индивида / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – 256с.
15. Тих Н.А. К вопросу об эволюции потребностей / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – 256с.
16. Вагнер В.А. Психология размножения и эволюция / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – 256с.
17. Лоренц К. Агрессия. / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – 256с.
18. Прайпор К. Не рычите на собаку! О дрессировке животных и людей / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – 256с.
19. Тинберген Н. Поведение животных.- М.: Мир, 1978. - 192 с.

20. Леонтьев А.А. Возникновение и первоначальное развитие языка. - М.: Издательство АН СССР, 1963.- 139 с.
21. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – 256с.
22. Зорина З.А. Индивидуально-приспособительная деятельность животных / Сравнительная психология и зоопсихология / Под ред. Г.В. Калягиной. – СПб: Питер, 2004. – 256с.